

Олександр КОЧЕРГА,
заступник директора Інституту
післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат психологічних наук, доцент;
Людмила НАЗАРОВА,
вчитель початкових класів
Київської спеціалізованої школи № 87
ім. О.П.Довженка з поглибленим
вивченням української мови

Вплив психофізіологічних можливостей учня на результат навчання

Навчання в початковій школі чимось нагадує біг з бар'єрами, які на кожному "повороті" шкільного життя стають дедалі вищими, а розгону для їх подолання стає менше. Початкова школа помолодшала на один рік – з шести років починаємо навчати дітей (по суті дошкільників), але чи готові вони до цього? Чи готова школа, батьки, вчителі? Чи не знизиться відтак якість початкової освіти? Таких запитань безліч, і всі вони потребують адекватних відповідей.

Педагогам та батькам важливо згадати й повернутися до головного завдання початкової освіти в умовах інформаційного вибуху – процесу навчання учня і вправлення його в умінні вчитись. І то – не просто на основі власного контролю, тобто самостійно. Самостійність реалізації навчальної дії учнем дає змогу готувати себе до автономних дій, а отже, ставати незалежним від багатьох внутрішніх та зовнішніх обставин.

Мета нашого дослідження визначити деякі параметри психофізіологічних можливостей дітей, які дисгармонізують стан їхнього здоров'я та знижують результативність навчання, блокуючи інструментарій пізнання.

Психофізіологічні можливості дітей незрідка залишаються поза увагою вчителів та батьків, які вважають їх несуттєвими для успішного розвитку та становлення учнів початкової школи. Водночас наукові дослідження вказують на приховані потенціали, які мають дозрівати за умов дотримання логіки природного поступу розгортання антропометричних і фізіологічних процесів тіла та психіки дитини. Важливо усвідомити, що їх штучне прискорення та уповільнення призводять до виснаження, гальму-

вання і навіть згортання всіх потенційних природних задатків дитини уже під час її навчання в початковій школі. Отже, зупинимось на деяких важливих моментах становлення навчальних психофізіологічних особливостей дитини в цей період.

Нині учні початкової школи найбільше потерпають від слабкого розвитку великої та дрібної моторики, а, отже, проблеми достатнього психомоторного забезпечення навчання. Хоча початкові психомоторні навички в учнів є, вони не дають їм змоги якісно виконувати навчальну роботу в необхідному темпі та ритмі, викликаючи швидке виснаження та негативні емоції. Це – наслідок усунення дитини від активної ігрової взаємодії (спілкування засобами гри) за рахунок обмеження її рухових дій. Дорослим комфортно, коли дитина статична (стоїть або сидить) і перебуває постійно в полі їхнього зору. Тому їм простіше запропонувати дитині комп'ютер, планшет, мобільний телефон, аніж активні рухові дії.

Їм здається, що так дитина перебуває у більшій безпеці, ніж коли вона активно рухається, бо може травмуватися. Ця, так сказати б, філософія безпеки дитини спонукає до руйнування її психомоторних здібностей. Ще до вступу дитини в перший клас дорослі недостатньо звертають увагу на мінімум рухової активності й розвиток м'язів рук. Все це негативно впливає на ставлення першокласників до письма.

Саме письмо найбільше потребує активних зусиль великих та дрібних м'язів, зосередження уваги, осмислення та передбачення дій. Тому урок письма викликає найбільше негативних вражень, потребуючи від учня додаткової мобілізації його психофізі-

ологічних механізмів. Основна ж причина негараздів одна — руки дитини недостатньо підготовлені до письма (недосформовані дрібні м'язи пальців, їх здатність маніпулювати дрібними предметами, передавати їх з руки в руку, а також виконувати завдання, що потребують скоординованої роботи очей і рук). Крім цього, в учня виявляється слабка координація просторових дій у різних частинах тіла, він недостатньо зосереджений на виконуваний роботі. Письмо — одне з ключових умінь у процесі навчання.

Ось чому педагогам та батькам важливо звертати особливу увагу на якість та вимоги до письмового приладдя, яким користуються учні початкових класів. Більшість його не відповідає віковим можливостям учнів початкової школи і стає причиною перенапруження м'язів.

Бажано, щоб ручка була легкою, не більше 15 сантиметрів, не слизькою для пальців рук. Спеціальну ручку варто придбати для ліворукої дитини. Дискусія про те, чи потрібно писати початківцям чорнильною ручкою, — не актуальна. Адже нині для м'якого письма є спеціальні масляні стержні кулькових ручок — своєрідний компроміс між рідким чорнилом та пастою, а також насадка на ручку для вироблення в учня навички правильно її тримати як для праворуких, так і ліворуких дітей. Головне, щоб вона мала відповідний сертифікат якості.

Можливо, варто подумати й запропонувати поступовий перехід до засвоєння письма першокласниками (шестиричками). Чому не почати навчання письма з олівця (насадку можна використовувати ту ж саму, що й для звичайної ручки, більш природної для руки маленької дитини). Що цьому заважає? На наш погляд, — тільки досить безглузда традиція. (Досить згадати, як за часів СРСР мільйони першокласників перевчали з лівої руки на праву).

Окрема увага — учнівському зошиту. Допоміжні лінії на чистому папері створюють в очах дитини певні обмеження. Шестиричному учневі досить складно вписувати різні елементи букв та цифр між допоміжних ліній. Тому певною мірою вони заважають успішно навчати писати дітей. Педагогам та батькам важливо пам'ятати про адаптацію та особливості налаштування параметрів чутливості просторового руху і психомоторних механізмів руки та тіла дитини.

Підготовка руки дитини до письма на сторінці зошита має узгоджуватися з дитячим природним просторовим баченням, а це — вільний, не обмежений, або умовно обмежений простір у сприйманні дитиною тих чи інших графічних об'єктів. Дитина бачить світ цілісним, а в школі ми пропонуємо розбити його на певні сегменти (різні предмети) та

просторові обмеження. Допоміжні лінії, які утворюють клітинки, рядки, похилі стають гальмом і сковують рухову ініціативу, просторові уявлення, викликають внутрішній страх та скутість, які й так з'являються в дитини з початком письмових завдань за чинними стандартами.

На перший погляд, для успішного навчання письма достатньо ручки, прописів, зручної парти. Але цього замало. Не обійтись також без фізичних навантажень м'язів тіла, динамічних перерв у роботі, без такту, стриманості, усвідомлення тривалості цього процесу, емоційної підтримки та віри в можливість учня з боку вчителя та батьків.

Варто уважно ставитись і до якості паперу зошитів, у яких пишуть учні. Аркуші зошита мають бути не занадто білими чи глянцевиими. Папір має добре "реагувати" на письмо пастою, а написане — швидко висихати. Допоміжні лінії у зошиті не повинні бути надто насиченими чи блідими. Ці всі поради допоможуть зберегти очі учня від зайвого напруження.

Нікого не треба переконувати в тому, що рухова активність школяра допомагає йому розвивати й удосконалювати своє тіло, сприяти роботі різних відділів мозку. У сучасній початковій школі спостерігається тенденція до згортання рухової активності дитини, через що страждає велика моторика. Отже важливо, щоб діти виконували фізичні вправи: перевертання, нахили, присідання, повзання, біг, стрибки тощо.

На жаль, не завжди в початковій школі вчителі дотримуються вимог щодо фізичних пауз під час уроку, а їх виконання бувають досить формальні. Отримавши додатковий урок фізичної культури, ми не отримали позитивних змін у стані здоров'я учнів. Не зафіксовано достатньої динаміки зростання тижневої рухової активності школярів. Навпаки: спостерігається її згортання. На жаль, уроки фізичної культури не стали привабливими для учнів.

Перевішивши уроки фізичної культури в площину задачі різних обов'язкових нормативів, ми більше відбиваємо бажання до неї, ніж викликаємо заохочення. Скажімо гра, що є природною формою діяльності дитини, не набула належного місця в структурі уроку, дуже часто формальна (візьміть м'яча й пограйте у футбол, баскетбол тощо), а, отже, замість позитивного впливу на дітей маємо мало-ефективне використання шкільного часу.

Учень початкової школи відкритий до реальної активної дії, а не до її теоретичного обговорення. Тому будь-яка теоретична розмова про користь фізичної культури має реалізуватися в психомоторних діях дитини.

Тільки через стан задоволення від руху та закріплення позитивних відчуттів цього стану учень усвідомлює необхідність займатися фізичною культурою. Безперечно, що для учнів початкової школи неабиякий вплив має приклад фізичної рухової активності старших однолітків та дорослих. Молодші діти охоче наслідують авторитетних для них людей.

Спокуса до введення нових і нових навчальних предметів перенавантажує і без того досить напружений режим роботи учнів початкової школи. Варто зупинитись у подібній практиці, ставши на шлях їх інтеграції в певну предметну цілісність, властиву для молодших школярів. Вибір від п'яти до семи предметів для опанування в початковій школі – найоптимальніший (варто згадати феномен Дж. Мілера про здатність людини запам'ятовувати саме таку кількість об'єктів) [1] та природовідповідний для дитини.

Стан психофізіологічних механізмів учня початкової школи суттєво залежить від самосприймання, що підтверджується різноманітними дослідженнями. "Фізичне Я", за дослідженнями Слущького В.М., досить відчутно залежить від фізичної привабливості дітей – особливо у дівчаток. Оцінки дорослих та однолітків суттєвим чином впливають на формування самооцінки дитини і – як наслідок – на її самопочуття. Тому дорослі мають бути досить обережними у своїх оцінках дітей (акцент має ставитись на їхніх діях та вчинках, а не на особистісних характеристиках).

Потрібно уникати оціночних суджень стосовно особливостей тіла учнів. Необхідно таким чином розбудувати навчальний простір дитини, щоб у ньому вона в першу чергу бачила свої сильні сторони та переваги, а свої недоліки могла зробити власними перевагами. Зрозуміло, цей процес тривалий, але віра в учня – потужний фактор його позитивного налаштування до шкільного життя. Від скарг на дітей батькам потрібно перейти до підтримувальної позиції їхніх прихованих можливостей або навіть натяків на такі можливості. Саме позитивне бачення учня сприятиме розвитку його природних можливостей. Гуманізм педагога, як основа сприймання особистості школяра – основна формула успіху в розкритті природних потенцій дитини й створення умов для розвитку її здібностей.

Суттєвий недолік сучасної початкової освіти – диспропорція між пізнавальним, фізичним, худож-

ньо-естетичним та особистісним розвитком учня. Модель початкової школи дедалі відчутніше виштовхує так звані неосновні предмети (працю, фізичну культуру, образотворче мистецтво, музику), з розкладу занять, відводячи їм другорядну роль. Тим часом це уповільнює роботу правої та лівої півкуль головного мозку.

Дисгармонія між запропонованими школою видами діяльності вступає в протиріччя з природними бажаннями дитини, викликаючи в неї втому, стреси, відтак – проблеми зі здоров'ям.

Донині недостатньо враховуються темпераментні характеристики школярів. Діяльність учня початкових класів досі намагаються розглядати через усереднену модель його навчальної дії. Тому досить часто не враховуються його індивідуальні психофізіологічні особливості, а створюється загальна модель учня. Саме це стає на заваді розкриття індивідуальних особливостей, можливостей школярів. Не виняток – і підходи у навчанні читанню. По суті, письмо та читання – заповітні ключики до світу знань та осягнення культурного простору людства.

Виклики прогресу вимагають від людства вміння рефлексувати, оцінюючи ті чи інші ситуації. А зародженню рефлексії суттєво допомагає, навіть формує, саме позиція вдумливого читача. Читаючи, ми маємо гнатися не за кількістю проглянутого, а розуміти, що і для чого ми це читаємо. Бо останнім часом учителі майбутніх першокласників на перших зборах у травні кажуть батькам, що їхні діти у вересні мають читати не менше 15–25 слів за хвилину.

Перевіряючи навички читання, і досі встановлюють кількість слів, які має прочитати дитина за одну хвилину, хоча відомо, що ця норма досить індивідуальна, як і почерк. Відтак, постійно підвищуючи швидкість, ми втрачаємо читача вдумливого і не розвиваємо його любов до літератури.

Обсяг статті не дає змоги розкрити всі параметри психофізіологічних можливостей учнів початкової школи, а лише окреслює деякі з основних суперечностей. Знімати ці суперечності означає приводити у відповідність психофізіологічні можливості учнів початкової школи, творити педагогіку, здатну гармонізувати душу і тіло дитини.

Л і т е р а т у р а

1. *Ильина М. К.* Психология памяти / М. К. Ильина. – Новосибирск, 2000.

